

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА

Сліпенюк Тетяна Михайлівна

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Приписами ст.41 Конституції України¹ та ст. 1 Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод² визначено право кожної особи вільно володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, яке є непорушним за винятком випадків, передбачених законом. Окреслена засада допускає правомірне обмеження права власності у кримінальному провадженні шляхом здійснення тимчасового вилучення речей, документів та іншого майна під час проведення слідчих (розшукових) дій. Попри загальну спрямованість такого заходу на благо інтересів кримінального провадження, останній може обумовлювати зловживання процесуальними повноваженнями уповноважених осіб, що актуалізує обрану тему дослідження.

Тимчасове вилучення майна є заходом забезпечення кримінального провадження, який передбачає фактичне позбавлення підозрюваного або іншої особи права користуватися, володіти чи розпоряджатися майном, яке має вагомe значення для кримінального провадження, до вирішення питання про арешт такого майна або його повернення.

Статус тимчасово вилученого майна ч. 2 ст. 168 КПК України передбачено для речей, документів, грошей тощо, відносно яких наявні достатні підстави вважати, що вони: підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.³

Положеннями ст.167 КПК України визначено, що тимчасове вилучення майна може здійснюватися під час законного затримання особи, обшуку та огляду з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Однак, в

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 18.03.2024).

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.

більшості випадків досліджуваний захід забезпечення використовується як спосіб отримання доказів.

Прагнучи посилити позицію сторони обвинувачення, уповноважені особи доволі часто вилучають майно, на яке прямо не надано дозвіл в ухвалі слідчого судді про проведення обшуку, яке не відноситься до предметів, що вилучені законом з обігу, а також відносно якого відсутні підстави вважати, що воно містить інформацію про факти підготовки, координування спланованих дій та вчинення кримінального правопорушення.

Безпідставність тимчасового вилучення майна є однією із доволі поширених практик зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі. Про наведене, зокрема, свідчить ухвала слідчого судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 13.02.2024 у справі № 495/1221/24, згідно якої слідчий суддя відмовив у накладенні арешту на тимчасово вилучене під час огляду майно, оскільки орган досудового розслідування не надав достатніх і належних доказів тих обставин, на які послався у клопотанні, в тому числі щодо необхідності збереження речового доказу, а також не надав оцінку правовим підставам арешту майна, не врахував ймовірний розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.⁴

Відповідні зловживання ставлять під сумнів професійність уповноважених осіб щодо розуміння особливостей досудового розслідування певного кримінального правопорушення, а також можуть завдавати різного роду шкоду для осіб, особливо тих, які не мають жодного відношення до кримінального провадження (наприклад, зупинення підприємницької діяльності чи моральні страждання), яка є неспівмірною з інтересами кримінального провадження.

Фактичне позбавлення підозрюваного або іншої особи права користуватися, володіти чи розпоряджатися майном накладає на слідчого, прокурора, іншу уповноважену службову особу низку повноважень щодо забезпечення пропорційності втручання в право на мирне володіння майном з дотримання «справедливого балансу» («fair balance») між вимогами загального інтересу суспільства та захисту основоположних прав особи. Серед них складення протоколу з повним та детальним описом всіх вилучених речей, документів та іншого майна, забезпечення схоронності, а також вчинення дій щодо накладення арешту на таке майно чи повернення останнього.

Аналізуючи проблематику зловживань процесуальними повноваженнями, варто відзначити, що досить часто слідчі та прокурори подають клопотання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно з порушенням строків, передбачених ч.5 ст.171 КПК України, або не подають їх взагалі. Як приклад можна навести ухвали слідчих суддів Солом'янського районного суду м.Києва від 20.01.2022 у справі №760/902/22 (клопотання

⁴ Ухвала слідчого судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 13.02.2024 у справі № 495/1221/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117525508> (дата звернення 18.03.2024).

подано після спливу 48 год.),⁵ та від 27.11.2023 у справі № 760/22239/23 (клопотання не подано взагалі).⁶

Наведені порушення мають наслідком утримання органом досудового розслідування тимчасово вилученого майна без належної на те правової підстави, а відтак право власності володільців є порушеним і підлягає поновленню. Тому, у разі безпідставного вилучення майна, відмови слідчого судді або суду у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна, а також пропуску строку звернення з клопотанням про накладення арешту майна та строку розгляду такого клопотання, тимчасово вилучене майно повертається. Також, згідно ст.169 КПК України повернення відбувається у разі скасування арешту та за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку. Механізм забезпечення конституційного права власності передбачає винесення відповідних постанов прокурора чи ухвали слідчого судді/суду.

Також розглядаючи проблематику зловживання процесуальними повноваженнями в процесі тимчасового вилучення майна не можна оминати увагою непоодинокі випадки вчинення уповноваженими особами умисних дій щодо передачі вилучених речей, документів та іншого майна іншим особам з метою одержання неправомірної вигоди. Як приклад наведемо ухвалу слідчого судді Соснівського районного суду м. Черкаси від 26.06.2023 у справі №712/6289/23, згідно якої слідчий ВРЗСТ СВ Черкаського ВП ГУНП в Черкаській області використала службові становище всупереч інтересам служби, з метою одержання неправомірної вигоди, й прийняла рішення про передачу речових доказів у кримінальному провадженні, які попередньо були тимчасово вилучені, юридичній особі, де вони втрачені.⁷

Окреслене зловживання в очах громадськості дискредитує діяльність органів досудового розслідування, підриває авторитет та довіру до працівників правоохоронних органів, що сприяє формуванню негативної суспільної думки, що у свою чергу підриває авторитет держави на міжнародній арені.

На підставі наведеного, підсумуємо, що в процесі тимчасового вилучення майна може відбуватися чимало різних зловживань процесуальними повноваженнями, що має наслідком не лише негативний вплив на продуктивність кримінального провадження, а й втрату довіри суспільства. Враховуючи значимість права власності для побудови економічно розвинутої демократичної держави існує необхідність попередження таких зловживань шляхом заохочення активної процесуальної поведінки власників майна, підвищення кваліфікації та вдосконалення моральних цінностей уповноважених осіб, а також використання механізмів перегляду підстав вилучення прокурором, слідчим суддею, судом.

⁵ Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м.Києва від 20.01.2022 у справі №760/902/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102757813> (дата звернення 18.03.2024).

⁶ Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м.Києва від 27.11.2023 у справі № 760/22239/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115395237> (дата звернення 18.03.2024).

⁷ Ухвала слідчого судді Соснівського районного суду м. Черкаси від 26.06.2023 у справі №712/6289/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111864592> (дата звернення 18.03.2024).